

Bebyggelsen inom Utö gruvområde i historiskt perspektiv

Två kartor i Lantmäteristyrelsens arkiv, samt en i Riksarkivet, alla från 1700-talet möjliggör vissa åldersbestämningar av den äldsta, nu existerande bebyggelsen kring Utö gruvor. Kartorna som finns återgivna i utredningen behandlas i sitt historiska sammanhang här nedan.

Övriga i inventeringen förekommande dateringsuppgifter härrör från hembygdsforskaren Carl Olssons arkiv på Utö, samt från den i bifogad bibliografisk förteckning förekommande litteraturen.

I sin bok om Utö påpekar Harriet Hjort Wetterström att bergshanteringen vid norra Utö torde vara den äldsta kända i landet. År 1924 gjordes nämligen i det medeltida Visbys stadskärna fynd av slagg från s k holmquistitförande järnmalm, en järnsort som endast förekommer i berggrunden på norra Utö. Malmen torde ha brutits någon gång under 1150-talet.

Uppgifter rörande bergshanteringen vid Utö under följande sekler är mycket fåtaliga och osäkerhet råder huruvida en kontinuitet i gruvdriften överhuvud taget förekommit. Mycket talar nämligen för att brytningen långa tider legat helt nere.

År 1607 gjordes nya fynd av malm vid Utö. Vid denna tid upptogs brytning vid tre gruvschakt, Nyköpingsgruvan, Finngruvan och Långgruvan. Brytningen tycks ha varit lönsam och ett tjugotal år senare omtalas inte mindre än nio upptagna gruvor. Malmen skeppades huvudsakligen till masugnar på fastlandet, främst till Årsta, Penningby och Tyresö. Vid 1600-talets mitt bröts malmen vid gruvorna av frälseägaren till Årsta, Riksrådet Claes Bielkenstierna. Enligt privilegierna hade han rätt att fritt förfoga över äganderätten till järnet mot en avgift till Kronan på 1/30 av avkastningen. Tidvis överläts dock brytningen mot arrende till ofrälse bruksidkare i både Sverige och i Finland. Järnet lär främst ha brukats till spisar, grytor, kanonkulor och granater.